

Et samfunn med rom for barn¹

De fleste vestlige land har lav fruktbarhet, og det kan være aktuelt å reise spørsmålet om hensyn til reproduksjonen blir tilstrekkelig godt ivaretatt i samfunnet i dag. Fruktbarheten regnes som lav når den ligger under reproduksjonsnivå som er 2.1 barn pr kvinne. I de fleste europeiske land ligger fruktbarheten på 1.3 – 1.8 pr kvinne og hvis dette nivå opprettholdes eller reduseres ytterligere, vil befolkningen på sikt kunne bli betraktelig redusert. Jeg skal ikke her gå nærmere inn på konsekvensene av at befolkningen reduseres, men i stedet diskutere om fruktbarhet under reproduksjonsnivå kan forstås som tegn på vanskeligheter som oppstår når foreldreskap skal forenes med yrkesaktivitet og selvforsørgelse for kvinner.

De aller fleste kvinner i Norge i dag får barn og forholdsvis få får flere enn to eller tre. Spørreundersøkelser viser en tendens til at kvinner ønsker seg flere barn enn det de ender opp med. Når kvinnene ikke får de barna de sier at de ønsker seg, kan det blant annet ha å gjøre med arbeidslivets organisering og familiepolitisk tilrettelegging.

Kvinnerevolusjonen og utsettelse av fødsler

Skandinaviske land viser at det er mulig å forene kvinners yrkesaktivitet med relativt høy fruktbarhet. Når fruktbarheten likevel ligger under reproduksjonsnivå, kan en medvirkende årsak være at fødslene utsettes. Fødsler utsettes blant annet som en følge av krav om opptjening gjennom yrkesaktivitet dersom kvinnen skal være sikret inntekt i spedbarnstiden. Ønske om å kvalifisere seg for arbeidslivet gjennom utdanning bidrar til å forskyve barnefødsler i tid og utsettelse av fødsler får konsekvenser for hvor mange barn hver kvinne ender opp med. Fruktbarheten avtar med alderen og behovet for assistert befruktning er økende. Dette kan også ha å gjøre med at menns sædkvalitet forringes pga livsstil og forurensninger. Assistert befruktning er en svært krevende prosess for kvinnen som dessuten fører til flere tvillingfødsler.

Barnefamilienes situasjon

De fleste foreldre som lever i parforhold deler på forsørgelsen. De lever i en toinntektsfamilie enten fordi de ønsker det eller de ser seg nødt av økonomiske årsaker. Hvordan vi har det med barn som ene- eller toforsørgere beror for en stor del på hva slags *tidsregimer* vi lever med. En vanlig familieform i Norge i dag er 1 ½

---

¹ Dette er en bearbejdet versjon av foredraget som ble holdt på fagseminaret Det første leveåret i regi av Norsk Kvinnesaksforening 22.02.2009 <http://www.kvinnesak.no/> Artikkelen vil bli tatt inn i medlemsbladet Kvinner & Familie, mai 2009.

forsørgerfamilien: Far arbeider full tid eventuelt med overtid mens mor jobber 50% eller mindre. Far er hovedforsørger og mor har hovedansvar for barneomsorg og husarbeid. En slik familief orm er ikke for sterkt presset på tid, men likestillingen og kjønnsrettferdigheten lider - noe særlig kvinnene merker økonomisk dersom de skiller seg eller når de blir pensjonister.

Tidsknappheten er særlig uttalt blant eneforsørgere og i to-forsørgerfamiliene der begge arbeider full tid. Aller vanskeligst er det for foreldre som ikke har tidsfleksibilitet i jobben. Begge foreldre på full tid er i ferd med å bli et vanlig mønster blant grupper med høyere utdanning. På en del arbeidsplasser forventes det innsats og tilgjengelighet utover ordinær arbeidstid noe som klart illustrerer at arbeidslivet i hovedsak er basert på en mannlig norm om den omsorgsfrie arbeidstaker. Arbeidslivet har ikke blitt endret som en konsekvens av at svært mange blant dagens arbeidstakere i tillegg til lønnsarbeidet har tidkrevende omsorgsoppgaver å ta seg av.

Åttetimersdagen

Da kravet om åttetimersdagen ble reist i siste halvdel av 1800 tallet, handlet det om 8 timer sykluser: 8 timer til arbeid, 8 timer til hvile og 8 timer til å gjøre hva man vil. Industriarbeiderne ønsket seg noe mer ut av livet enn å være arbeidshester. Normalarbeidsdagen i Norge i dag er på 7.5 – 8 timer, altså ikke vesentlig kortere enn da kravet om åttetimersdagen ble reist. Arbeidstidsreguleringene har som forutsetning mannlige arbeidstakere som er fri for omsorgsforpliktelser. Arbeidstidsregulering har ikke endret seg vesentlig etter at kvinnene har kommet inn på arbeidsmarkedet i stor skala. Og heller ikke etter at flere menn står for en del av barneomsorgen og husarbeidet.

Hvordan går det med åttetimers syklusen når det ulønnede arbeidet som kommer på toppen av lønnsarbeidet? Selv om det ikke alltid er enkelt å skille mellom det man *vil* gjøre og det man *må* gjøre i husholdsarbeidet, er det likevel slik at en god del av dette arbeidet *ikke* kan utføres uten at den frie tiden krymper. Det å stelle hjemmet sitt, lage i stand et godt måltid og ha omsorg for barna sine er naturligvis ikke bare å forstå som plikter, men også som noe man gjerne vil gjøre. Likevel synes det rimelig å regne en del av tiden som går med til husholdsoppgaver som arbeid som må gjøres. Etter som arbeidskraft nå er trukket ut av hjemmene og dersom døgnet timer skal bli fordelt slik tanken var da kravet om åtte timers dagen ble reist, er det en logisk konsekvens at normalarbeidsdagen (eventuelt uken) reduseres. Det handler om å balansere arbeid og familieliv eller i videre forstand om å balansere arbeidet og livet for øvrig.

Arbeid/liv balanse

Den nordamerikanske samfunnsforsker og filosof Nancy Fraser sier det slik: Det er det omsorgsutøvende mennesket som må bli normen for tidsreguleringen og ikke

den omsorgsfrie mannen. Man må ha som utgangspunkt at arbeidstakeren – både menn og kvinner - har andre vitale oppgaver å ta seg av i tillegg til lønnsarbeidet. Dessuten sier Fraser, må det skapes rom for sosialt liv, for medborgerskap, og det må bli noe tid igjen til å ha det gøy.

Nancy Frasers visjon er på linje med tenkningen bak sosiologiprofessor Erik Grønseths eksperiment med *ektefelledelt arbeidstid* blant et utvalg familier i Norge på 1970-tallet. Grønseth så for seg at livet ville bli for hektisk dersom begge foreldre skulle arbeide full tid og han mente at relasjonene i familien ville ha mye å vinne på at yrkesaktive foreldre fikk mer tid til familien. Grønseth var også opptatt av den kjønnsmessige likestillingen. Han mente at mennene trengte å bli avlastet fra ansvaret som eneforsørger og få mer tid til kone og barn. Kvinnene på sin side ville få muligheter til å utfolde seg både yrkesmessig og i familien. I dette eksperimentet forpliktet deltakerne seg en periode til å arbeide deltid, dvs. ektefellene skulle arbeide minimum 16 timer og maksimum 26 timer hver. De kunne dele den samme jobben eller de kunne ha ulike jobber. Også barneomsorg og annet husholdsarbeid skulle deles.

Oppfølgingsstudier av dette eksperimentet i regi av sosiolog Margunn Bjørnholt og meg selv tyder på at en slik arbeid-og familiemodell var vellykket på flere måter: Deltid hindret ikke karrieremessig fremgang, få av parene skilte seg og sønner og døtre forteller om gode omsorgssituasjoner under oppveksten. At familiene til tider hadde lite penger ble ikke oppfattet som urovekkende eller konfliktskapende slik "barna" i dag forteller om sine erfaringer med deltidsarbeidende foreldre. I likhet med Nancy Fraser var Erik Grønseth opptatt av at arbeidstider tilpasset foreldrenes omsorgsoppgaver også skulle gi rom for deltakelse i sosialt liv utover den nærmeste familie og for medlemskap i frivillige organisasjoner. Det skulle skapes rom for medborgerskap.

Familiepolitiske virkemidler

Et eksempel på at barnetallet i familien påvirkes av familiepolitiske virkemidler og av arbeidsmarkedet, finner vi Sverige på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. På slutten av 1980-tallet innførte svenske myndigheter ganske sjenerøse velferdsordninger for barnefamiliene. Permisjonsordningen premierte yrkesaktive mødre som fikk barn forholdsvis tett. Som en følge av dette og av at det var forholdsvis lett å komme inn på arbeidsmarkedet, kom fruktbarheten i Sverige opp på reproduksjonsnivå. Da velferdsordningene krympet som en konsekvens av økonomiske tilbakeslag og det begynte å bli vanskeligere å komme inn på arbeidsmarkedet, sank fruktbarheten igjen under reproduksjonsnivå.

Demografer begynner nå å erkjenne at lav fruktbarhet i den vestlige verden har å gjøre med vanskeligheter kvinner/foreldre møter ved å kombinere ansvar for barn med yrkesaktivitet. En av dem har tatt til orde for nødvendigheten av å redusere arbeidstiden i den barnefostrende livsfasen samtidig som pensjonsalderen heves. Også eldre arbeidstakere bør få nedkortet arbeidstid.

Det kan også være grunn til å revurdere opptjeningskravet i forbindelse med fødsler. For å kvalifisere for inntekt utover engangsstønad, kreves det at kvinner som lever i parforhold, har vært yrkesaktiv i minst seks måneder før nedkomst. Man kan reise spørsmålet om dette er et rimelig krav all den stund 20-årene biologisk sett er en god alder for barnefødsler. For mange kvinner faller denne perioden sammen med at de tar utdanning for å kvalifisere seg for yrkeslivet. Ville det ikke være rimelig om opptjeningskravet frafalt for kvinner som får barn i tjueårsalderen eller som nylig har avsluttet en utdanning og av den grunn ikke fyller opptjeningskravet? For noen som i dag ikke fyller opptjeningskravet vil de økonomiske problemene kunne løses dersom fedrene får egen opptjeningsrett til lønnet foreldrepermisjon. Men også mødre under utdanning bør få en selvstendig rett til en skjermet tilværelse med spedbarnet for å fullføre sine reproduktive oppgaver som består i å amme barnet lengst mulig i første leveår og sørge for trygg og god tilknytning.

Bevissthet om reproduktive oppgaver

Noen synes å mene at det blir tilstrekkelig rom for barn for fulltids arbeidende foreldre dersom vi kommer dit at fedrene tar sin del av barneomsorg og husarbeid. Det vil utvilsomt bli mer kjønnsrettferdig særlig dersom far tar sin del fra og med barnets andre leveår slik at mor ikke skyves ut mot sin vilje i spedbarnstiden. Men det vil bli et krevende løp som folk har ulike forutsetninger for å mestre både ut fra arbeidets art og når det gjelder kapasitet og helse for barn og voksne. Det er viktig at lista ikke legges høyere enn at de aller fleste kan klare det og få et godt liv med tid for arbeid og for alt annet som er viktig i livet som partner, barn, familie, venner, medborgerskap, rekreasjon, ettertanke og til og med tid for langsomhet, for stillhet og for kontemplasjon. Det er fortsatt mye ugjørt dersom vi ønsker at reproduksjonen i samfunnet skal få gode vilkår. Det handler om å øke reproduksjonsbevisstheten i samfunnet og lage rammebetingelser på grunnlag av en slik bevissthet.